

Heraldické motívy na kovovej miniatúre z lokality Zvolen-Pustý hrad

RADOSLAV RAGAČ

Obsahom nášho príspevku je spracovanie (identifikácia) a vyhodnotenie archeologických nálezov s heraldickými motívami z lokality Zvolen-Pustý hrad. Tento druh nálezov zatiaľ bol, na rozdiel od stredovekých mincí a kachlíc, na úplnom okraji záujmu heraldikov a na území Slovenska v podstate neexistuje, okrem ojedinelých drobných príspevkov, publikačná aktivita v danej oblasti. Naším cieľom bude poukázať na možnosti širšej interpretácie archeologických nálezov a poukázať na spôsoby a mieru aplikácie heraldických motívov na predmetoch každodenného života v stredoveku. Na vzorke drobných nálezov z lokality Zvolen-Pustý hrad z výskumných sezón 1992–1999 sa nám podarilo identifikovať viacero spôsobov aplikácie heraldických motívov.

Univerzalita latinskej kultúry stredovekej Európy dala vzniknúť a široko sa uplatniť aj heraldike. Tá síce vznikla z prevažne utilitárnych potrieb ako efektívny nástroj osobnej identifikácie v období druhej krížovej výpravy (Novák 1967) a jej väzby na predchádzajúce obdobia nie sú početné, stredoveký svet ju však onedlho povýšil na významný a svojbytný kultúrny fenomén. Stala sa synonymom identifikácie, vymedzenia príbuznosti a vlastníctva resp. právnych nárokov v najširšom slova zmysle.

V stredovekom Uhorsku jej rozmach v 13. storočí súvisí s administratívnou činnosťou, keď si vydavatelia písomností boli nútení na ich overovanie dať vyhotoviť vlastné pečatidlá, už opatrené heraldickými motívami, skôr či neskôr vkladanými do štítu. Znalosť heraldiky sa prostredníctvom pečatí a numizmatických pamiatok rýchlo šírila medzi obyvateľstvom.

Podarilo sa nám zistiť predbežne tri spôsoby aplikácie heraldických motívov na kovovej miniatúre z danej lokality.

I. Aplikácia heraldickej figúry resp. heraldizovaného objektu

V prvom prípade ide o krásnu heraldicky štylizovanú miniatúru veže s cimburím v tvare špicov a odsadeným soklom a dvomi nitmi na rubovej strane. Predmet pravdepodobne predstavuje odevnú aplikáciu a možno ho datovať do konca 13.–14. storočia. Tomuto datovaniu napovedá tvar zobrazeného cimburia a celkové výtvarné stvárnenie predmetu (obr. 1:1).

Štyrmi rôzne stvárnenými exemplármi je v skupine zastúpená heraldická ľalia (obr. 1:3–6). Je zobrazená v súlade s heraldickými zvyklosťami, ako trojlupeňová v strede s náznakom plastickej pásky zopínajúcej lupene. Jedna drobná aplikácia sa zachovala v dobrom stave, ďalšie len v porušených zlomkoch. Ľalia do uhorskej heraldickej tvorby začína čoraz silnejšie prenikať na prelome 3. a 4. štvrtiny 13. storočia po dynastickom spojení Arpádovcov s neapolskými Anjouovcami – po sobášii Márie, dcéry uhorského kráľa Štefana V., s budúcim neapolským kráľom Karolom II. z Anjou v roku 1270 (Louda–MacLagan 1995). Tomuto variantu datovania by zodpovedala aj zistená archeologická situácia. Vrstva, z ktorej uvedené nálezy pochádzajú je datovaná nálezmi do druhej polovice 13. storočia. Analogický nález z lokality Banská Štiavnica-Staré Mesto publikovaný J. Labudom bol zhodne datovaný do 13. storočia a interpretovaný ako liate opaskové kovanie (Labuda 2000).

Podobným objektom s aplikáciou heraldického motívu je pravdepodobne tiež odevná nášivka s dvoma otvormi na upevnenie v tvare polmesiaca (obr. 1:2).

Ďalším exemplárom z danej skupiny nálezov z lokality je pracka, ktorá je na líčnej

strane zdobená motívom ležiaceho zvlneného draka chrliaceho oheň (obr. 1:7). Charakteristickým znakom figúry je viacnásobná aplikácia gotického trojlistu, ktorým je ukončený chvost a tiež drakom chrlené plamene. Takmer presnou analógiou k pracke je nakončie opaska s analogicky stvárneným zvlneným drakom (obr. 1:8). Chvost draka na nákončí je taktiež zakončený trojlistom a ďalšie štyri trojlisty sa z tela a chvosta draka odvíjajú vo forme úponkov. Toto nakončie pochádza z výskumnej sezóny 1992 a našlo sa vo vrstve datovateľnej mincami do konca 13. storočia resp. prelomu 13./14. storočia v priestore vstupnej brány do hradného areálu (Hanuliak 1993).

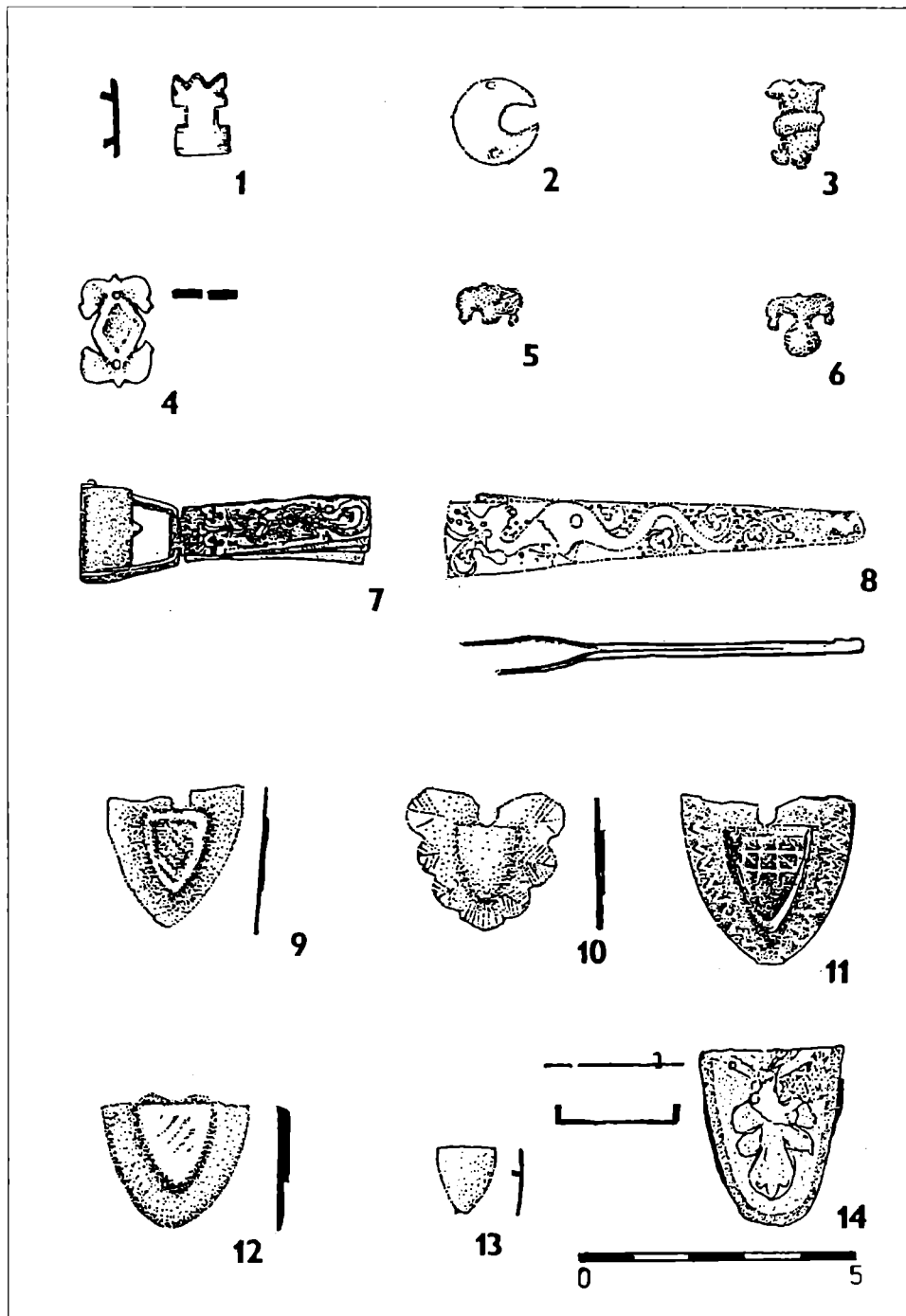
II. Aplikácia štítu so znamením

Tento najbežnejší spôsob úpravy, redukcie kompletného erbu, nie je typický len pre určité časovo vymedzené obdobie, ale možno sa s ním stretnúť na heraldických pamiatkach od 12. až po 20. storočie. V archeologickom materiále z lokality sa nám podarilo vyčleniť pomerne veľkú skupinu, reprezentovanú piatimi resp. šiestimi exemplármi, takto stvárnených nálezov. Ich funkčné zaradenie je rôznorodé: malý nit v tvare ranogotického štítiku bez zjavného erbového znamenia (obr. 1:13) slúžil najpravdepodobnejšie, ako dekorácia aplikovaná na drevený podklad (súčasť mobiliáru?), kovanie s ľaliou je nakončím z opasku (obr. 1:14) a funkčné zaradenie posledných štyroch exemplárov (obr. 1:9–12) ponúka viacero možností. Ich spoločným znakom je vždy jeden centrálne umiestnený otvor resp. pozostatky otvoru pod hornou hranou objektu, ktorý slúžil na ich pripevnenie na podklad. Mohli slúžiť ako nakončia opaskov, odevné aplikácie, kovania pošiev a pod. Tri predmety z tejto skupiny evidentne obsahujú štítové heraldické znamenie. V jednom prípade ide o štít s kosmým brvom s ostrvovým resp. pílovitým okrajom (obr. 1:9). Štít je v tomto prípade damaskovaný. Takmer identický erb používal aj spišský župan Roland, na ktorého pečati z roku 1270 je doložené taktiež kosmé brvo (Vrteľ 1999). V druhom prípade ide o kosmo pravdepodobne päťkrát delený štít (obr. 1:12). Čiary sú opäť pílovité. Ďalší exemplár z tejto skupiny obsahuje v poli heraldický kríž s výsekom ramien (stredom) v obrátených farbách (obr. 1:11). Presnou heraldickou analógiou k tomuto kovaniu je pečatidlo kardínála Róberta de Genève z rokov 1371–1378 (Détraz 1998). V ďalšom prípade ide o možnú aplikáciu samotného pílovitého lemu, ako samostatnej heraldickej figúry, pričom štít bol prázdny, bez viditeľného znamenia (obr. 1:10). Posledným predmetom z tejto skupiny nálezov je už spomínané nakončie z opaska. Na poli štítu je prezentovaný rozkvitnutý variant heraldickej ľalie. Pole štítu je taktiež pokryté damaskovaním. V heraldicko-heraldickej hľadiska vyspelé erby a tvar ranogotického štítu, ktorý je v bočných častiach už pomerne zaokrúhlený, dovoľujú datovať uvedenú relatívne homogénnu skupinu nálezov do obdobia pravdepodobne okolo konca 13. storočia. Výnimku tvorí len nakončie s rozkvitnutou ľaliou, ktorého štít už s prvkami neskorogotického štítu aj obsahovo, patrí jednoznačne až do 14. storočia.

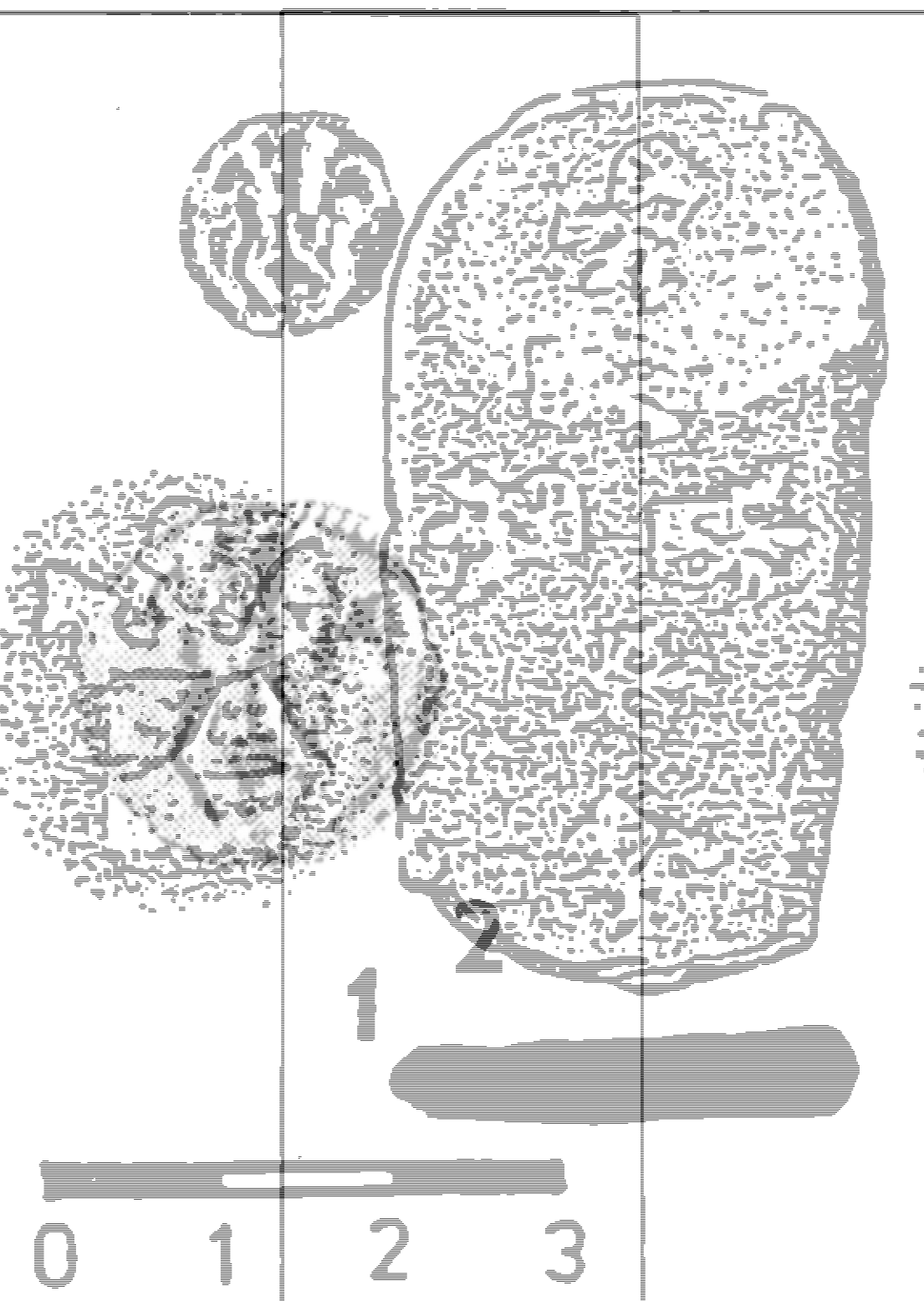
III. Aplikácia prilby s klenotom a prikrývadlami

V súbore je zastúpená jedným exemplárom. V uhorskej heraldike je aplikácia len prilby s klenotom resp. len samotného klenotu substituujúcich obsahovo kompletný erb resp. len samotného klenotu príznačná pre 14. storočie – obdobie nástupu novej panovníckej dynastie – rodu Anjou na uhorský kráľovský trón. Anjouovci priniesli z Talianska do Uhorska v oblasti heraldiky viacero nových impulzov. Veľmi skoro, i v porovnaní so západnou Európou, začína v stredovekom Uhorsku vydávanie armálnych (erbových) listín. V rámci miest je erbová listina z roku 1369 pre Košice dokonca európskym unikátom, ktorý nemá priamych nasledovníkov v kategórii erbových listín vydaných pre mesto ešte takmer celé polstoročie (Novák 1967).

Jediným reprezentantom tejto skupiny nálezov je podľa metalografických skúmaní malý olovený ingot s rozmermi cca 2,5×5 centimetrov a priemernou hrúbkou 0,4–0,5 centimetra (obr. 2:1). Predmet sa našiel v archeologickej sezóne 1999 v časti lokality Dončov Hrad. Metalografické skúmania nepotvrdili prvotné hypotézy o tezaure drahého kovu z oblasti

Obr. 1. Zvolen-Pustý hrad. Predmety s heraldickými motívmi z výskumných sezón 1992–1999.

Najmarkantnejšie sa to prejavilo na prikrývadlách prilby, kde pôvodné krátke k prilbe priliehajúce trojlaločné prikrývadlá boli nahradené prikrývadlami jednoduchými a opticky laloky boli nahradené sériou troch v pravidelných rozstupoch umiestnených bodiek. Plochejšou sa stala aj predná časť prilby. Paralelne bola prilba v okolí priezoru pokrytá skupinou nitov pre vyplnenie priestoru. Na základe uvedeného možno v hradnom areáli predpokladať pokračovanie intenzívnej falšovateľskej tradície, ktorej hojné doklady v hradnom areáli pochádzajú z obdobia 2. polovice 13. storočia resp. prelomu 13./14. storočia aj v prvých deceniách 14. storočia (Hanuliak–Hunka 2000).

Záverom možno konštatovať, že príspevok je iba náčrtom problematiky na vzorke náleзов z jednej archeologicky skúmanej lokality a nevyčerpáva danú tému, ktorá si zaslúži širší rozbor.

Literatúra

- DÉTRAZ, G., 1998: Catalogue des sceaux médiévaux des Archives de la Haute-Savoie. Annecy, s. 187.
- HANULIAK, V., 1993: Historicko-archeologický výskum Pustého hradu pri Zvolene. AH 18, Brno, s. 160–167.
- HANULIAK, V.–HUNKA, J., 2000: Poklad mincí z Pustého hradu pri Zvolene. AH 25, Brno, s. 358–368.
- HUSZÁR, L., 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. München, č. 451.
- LABUDA, J., 2000: Pozoruhodné nálezy zo Starého mesta v Banskej Štiavnici. AH 25, Brno, s. 7–25.
- LOUDA, J.–MACLAGAN, M., 1995: Lines of succession. Heraldry of the Royal Families of Europe. London, tab. 125.
- NOVÁK, J., 1967: Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava, s. 10–11, 32–33.
- VRTEL, L., 1999: Osem storočí slovenskej heraldiky. Martin, s. 54.

Zusammenfassung

Heraldische Motive auf der metallenen Miniatur aus der Lokalität Zvolen-Pustý hrad

Der Beitrag befaßt sich mit der heraldischen Analyse der Motive auf den metallenen Gegenständen, die bei der Forschung in der Lokalität Zvolen-Pustý hrad in den Jahren 1992–1999 gefunden wurden. Die Funde dieser Art wurden bisher in der Slowakei nicht näher untersucht. Der Autor beschäftigt sich mit der Weise der Applikation von heraldischen Motiven und teilt diese Motive in drei Hauptgruppen ein: heraldische (heraldisierte) Gestalt, Wappen mit dem Zeichen und Helm mit dem Kleinod, die das komplette Wappen vertreten und reiht diese Applikationsweisen in zugehörige Zeithorizonte ein. Auf Grund einer Analyse mehrerer Darstellungen des Helms mit dem Kleinod des Geschlechts Anjou auf dem Bleiingot aus der Forschungssaison 1999 kommt der Autor zur Schlussfolgerung, daß in der Burg Zvolen die in dieser Lokalität die bisher für 2. Hälfte des 13. resp. Anfang des 14. Jhs. belegte Fälschungstätigkeit wahrscheinlich fortgeschritten war. Die ausgeprägten Motive, die mit dem Revers des in den Jahren 1319–1322 geprägten Denars Typ Huszár Nr. 451 übereinstimmen, belegen die Fälschungstätigkeit in der Burg auch für diese Zeit. In seinem Artikel möchte der Autor auch auf die Vorteile der Zusammenarbeit der Archäologie mit den helfenden historischen Wissenschaften hinweisen.

Abbildungen:

1. Zvolen-Pustý hrad. Gegenstände mit den heraldischen Motiven aus der Forschung in den Jahren 1992–1999.
2. Zvolen-Pustý hrad. Der in der Saison 1999 gefundene Bleiingot und Denar typ Huszár Nr. 451 – Reversdetail.

